

ка якість професійної підготовки спеціалістів. При цьому маємо на увазі, що результатом підготовки є комплекс сформованих у випускників загальних і професійних компетенцій, що характеризуються широтою міждисциплінарних системно-інтеграційних знань та вмінь, які забезпечують успішність діяльності.

У свою чергу, успішності діяльності вищого педагогічного навчального закладу допомагає налагоджена система моніторингу. Останній є цілісним управлінським інструментом, який дозволяє зібрати, зберегти, обробити, поширити інформацію про діяльність педагогічної системи, визначити її стан і спрогнозувати розвиток.

Як інформаційна основа управління якістю освіти, моніторинг якості виховного процесу спрямований на отриман-

ня оперативної та достовірної інформації про якість освітніх і виховних результатів, умов їх досягнення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ашумов В. Р. Якість освіти у ВНЗ / В. Р. Ашумов. – К. : Наукова думка, 2010. – 122 с.

2. Яременко П. С. Якість освіти в Україні / П. С. Яременко. – К. : Лібра, 2011. – 157 с.

3. Яхнін Я. К. Сучасні підходи до якості освіти / Я. К. Яхнін. – К. : Наук. думка, 2010. – 143 с.

4. Слєпкань З. І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: навч. посіб. / З. І. Слєпкань. – К. : Вища школа, 2005. – 239 с.

5. Буряк Т. П. Якість освіти у вищій

школі / Т. П. Буряк. – К. : Наукова думка, 2009. – 200 с.

6. Майоров А. Н. Моніторинг у освіті: книга 1 / А. Н. Майоров. – Спб.: Уzd-во "Образование-Культура", 1998. – 344 с.

7. Хриков С. М. Управління навчальним закладом / С. М. Хриков. – К. : Знання, 2006. – 365 с.

8. Хриков С. М. Теоретико-методологічні засади моніторингу професійної підготовки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.prof.osvita.org.ua/uk/career/articles/2.html>

9. Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи / за заг. ред. О. І. Локшиної. – К. : К.І.С., 2004. – 128 с.

Стаття надійшла 4.12.2013 р.

УДК 371.315+159.928

Зоя ЮРЧЕНКО

ЦІНІСНО-СМИСЛОВІ ФАКТОРИ ТА ЕТНІЧНІ АКЦЕНТИ ЛІТЕРАТУРНОЇ ТВОРЧОСТІ ШКОЛЯРІВ

У статті висвітлюються ціннісно-смислові чинники у структурі мотивації самостійної (спонтанної) позапрограмової літературно-творчої діяльності учнів підліткового та юнацького віку. Обґрунтовується необхідність урахування вікової динаміки мотивації художньо-словесного самовираження в умовах сучасної літературної освіти як фактора оптимізації психологічного потенціалу літературного розвитку, читацьких та художньо-словесних здібностей школярів.

Ключові слова: вікові психологічні запити, потреби підлітка і юнака, мотиваційні диспозиції, тематично-жанрова специфіка самостійної літературної творчості учнів, літературний розвиток.

З. Юрченко. Ценностно-смысловые факторы и этнические акценты литературного творчества школьников. В статье освещаются ценностно-смысловые факторы в структуре мотивации самостоятельной (спонтанной) внепрограммной литературно-творческой деятельности учащихся подросткового и юношеского возраста. Обосновывается необходимость учитывать в условиях современного литературного образования возрастную динамику мотивации худо-

жественно-словесного самовыражения как фактора оптимизации психологического потенциала литературного развития читательских и художественно-словесных способностей школьников.

Ключевые слова: возрастные психологические запросы, потребности подростков, юношества, мотивационные диспозиции, тематически-жанровая специфика самостоятельного литературного творчества учащихся, литературное развитие.

Z. Yurchenko. values and meanings factors and ethnic accents literary creation students. The article highlights the value and semantic factors in the structure of self-motivation (spontaneous) literary and artistic extracurricular activities of students and teenage adolescence. The necessity to consider in today's literary education age dynamics of motivation art-verbal expression as a factor in optimizing the psychological potential readers of literary, artistic and verbal aptitudes is revealed.

Keywords: age-related psychological needs, the needs of adolescents, young adults, motivational dispositions, subject-specific self-genre of literary creativity of students, literary development.

Сучасна система освіти рішуче пе-

реходить від передачі інформації до особистісно зорієнтованого керівництва навчальним процесом. Адже виконання завдань розвитку активності, самостійності, творчих здібностей школярів вимагає пошуку шляхів гуманізації навчально-виховного процесу, розробки нових ефективних методів і форм взаємодії вчителя та учнів. Для вчителів-словесників давно стало істинним твердження, що художня література – важливий засіб гармонійного розвитку і збагачення духовного світу людини: митцем може стати не кожен, але вміти сприймати твори мистецтва, любити його, відчувати в ньому потребу має кожна людина; пробудження і розвиток у зростаючій особистості художника, творця – завдання величезної суспільної важливості.

Сьогодні такі звичні формулювання набули характеру аксіом і систематично вживаються у багатьох методичних публікаціях. Однак повернення із сфери цих "ідеальних зобов'язань", "обов'язків", програмових накреслень шкільної освіти в реальну площину дійсності оголює певні суперечності і ставить ряд проблемних питань: чому максимальні аудиторії читачів і глядачів збирають, м'яко кажучи, далеко не кращі книги та вистави, а мільйонні прихильники "мильних опер" уже стали "прит-

чею во язицах"? Що спонукає велику кількість молодих людей охоче споживати недосконале за формою та змістом сурогатне мистецтво, тобто "попсу" (а масові бібліотеки, книжкова торгівля мусять враховувати ці запити)?

Як відомо, спрямованість естетичного розвитку дітей засобами мистецтва слова традиційно передбачає просування учня-читача (або реципієнта) у руслі літературного розвитку: від найвного реалізму на початковій стадії (5–7 класи, 10–12 років) дитина переміщується до образного сприйняття (8–9 класи, 13–14 років) і лише після цього (зрозуміло, що далеко не завжди) оволодіває здатністю осмислити художній ідеал митця й одержати естетичне задоволення на стадії дистанційного сприйняття твору (10–11 класи, 15–17 років). На кожній стадії літературної еволюції читача діють специфічні, притаманні тільки їй мотиви сприйняття художнього твору, які мають інтимно-неповторний, яскраво виражений суб'єктивний характер.

Безперечно, краще зрозуміти психологічну природу, компоненти і структуру творчих здібностей учнів, літературну еволюцію читача дозволяє вивчення вікових особливостей розвитку їх творчої діяльності. Окрім того, це дає матеріал для ґрунтовної психологічної характеристики дітей 5–11 класів. Тим більше, що актуальними залишаються досить поширені у психологічній науці міркування про те, що характеристики творчості передусім не предметні (у смислі наявності продукту – матеріального або ідеального), а процесуальні; творчість – це процес виявлення власної індивідуальності, який розгортається як суб'єкт-суб'єктна взаємодія й адресована тією чи іншою мірою іншій людині; це завжди розвиток, "розвиваюча взаємодія" [Див.: 5, 204; 8, 72; 9, 10; 12, 30]. Отже, художньо-словесна творчість учнів може бути усвідомлена лише через призму розвитку, у єдності розгляду понять: "особистість", "ціннісно-сміслові чинники її діяльності".

Перші вагомі дослідження з психології самостійного художньо-словесного самовираження в підлітковому та юнацькому віці, у тому числі у зв'язку з вивченням розвитку літературних здібностей дитини, припадають на початок ХХ століття (Х. Гізе, В. Соловійов, І. Гаупп, Л. Толстой, В. Штерн, Л. Виготський та ін.). Подальші дослідження з цієї проблеми у вітчизняній і зарубіжній психології активно велись у 60–70-ті (В. Сухомлинський, Л. Жабицька, П. Мазур, Є. Шелкова, В. Ягункова) і 70–80-ті роки (Н. Берхін, О. Мелік-Пашаєв, З. Новлянська, Н. Молдавська, Дж. Родарі).

Але в цих працях стосовно літературно-творчої діяльності саме українських учнів увага дослідників ґрунтовно не зосереджувалась.

Питання осмислення позапрограмової художньо-словесної (самодіяльної) творчості як органічної складової особистісного становлення й водночас як ціннісно-сміслового фактора літературного розвитку юних авторів упродовж останніх двадцяти років залишалось також поза увагою й вітчизняної психолого-педагогічної науки. Такий стан утруднює запровадження особистісно зорієнтованого навчання, яке максимально враховувало б природний ціннісно-смісловий потенціал художньо-словесної активності дитини та посилювало мотивацію її навчальної діяльності.

Загалом вирішення цієї проблеми потребує ґрунтовної відповіді на наступні питання: як літературно-художня творчість у тематиці, жанрах відображає ціннісно-сміслові підґрунтя, вікові психологічні потреби підлітка, юнака; чи задовольняються (і як саме) у процесі самостійного художньо-літературного самовираження вікові психологічні запити зростаючої особистості; якими є етнічні акценти літературної творчості школярів в Україні; чи існує взаємозв'язок і взаємовплив між рівнем літературного розвитку, досягнутим дитиною, і характером мотивації, її вираженістю у динаміці, жанровій і тематичній специфіці самостійної художньо-словесної діяльності? І нарешті, у чому полягає сенс такої творчості, якщо її основним призначенням не є формування з учня майбутнього письменника, поета, якщо вона є коротким, епізодичним явищем, часто приховуваним в особистому щоденнику її носієм, яка потім згортається, а інколи й зникає зовсім?

Щоб отримати відповіді на поставлені питання, ми провели тривале експериментальне дослідження літературної творчості підлітків та юнацтва, хлопчиків та дівчаток – учнів шкіл, гімназій, ліцеїв м. Івано-Франківська та області. Експериментальна вибірка складалась з 452 учнів 5–11 класів, з них 230 учнів – дівчата і 222 учнів – хлопці. Було проаналізовано за допомогою різних психологічних методів 2 511 творів юних авторів та їх літературно-творчу діяльність. На основі цього ми дійшли висновку, що саме компоненти внутрішньої мотивації, їхня вікова динаміка й зумовлюють вибір школярами видів літературно-творчих робіт. Наприклад, у молодшого підлітка зароджується почуття індивідуальності і разом з ним – потреба у прийнятті, підтримці цієї індивідуальності з боку інших людей. Тобто виникає інтерес як до

свого внутрішнього світу, так і до адекватного засобу його вираження у літературній творчості.

Значні зрушення в літературному і загальному розвитку, сприйнятті творів мистецтва слова у старшому підлітковому віці (8–9 класи) обумовлюють якісні зміни творчої діяльності цієї категорії учнів порівняно з молодшими підлітками. Саме тепер ставлення до мистецтва починає набувати усвідомленого естетичного характеру, одночасно дозріває і здатність юного автора до літературної творчості. Так, якщо в молодших підлітків провідними є декілька видів творчих робіт (казка, байка, вірш, пейзажна замальовка, загадка), то старші школярі вже починають віддавати рішучу перевагу віршу. Особливий злет поетичної творчості спостерігається у юнацькому віці. Учителю-словеснику варто враховувати і той факт, що важливе місце у творчості представників усіх вікових категорій учнів посідають найбільш ігрові за своєю суттю види творчих робіт – інсценування, складання кіносценарію, невеликої п'єси, сцени діалогу. Найменший інтерес при виборі жанрів творчих робіт усіх вікових категорій, як свідчить аналіз, викликають літературно-критичні й наукові роботи. Загалом чільне місце у художньо-словесному самовираженні школярів 5–11 класів посідає певна група художніх творів: загадки, лічилки, дражнилки, казки, етюди, пейзажні замальовки, байки, вірші, сценки-діалоги, невеликі п'єси, інсценування епізодів невеликих за обсягом творів, кіносценарії, есе, епіграми, переклади, листи від імені літературних героїв.

Аналогічний аналіз тематики творів юнаків та юнок свідчить, що в їхній творчості головну роль відіграють теми любові, еротики, дружби, тобто людських взаємин, інтерес до яких сягає від 31,1 відсотків у хлопців до 42 відсотки в дівчат. Якщо проаналізувати динаміку змін, диференціацію тем у творчому доробку школярів від підліткового до юнацького віку включно, можна побачити, що стабільність щодо вибору тих чи інших тем простежується лише стосовно проблематики, пов'язаної з природою. Одночасно різко зростає інтерес до любовної тематики, а також питання дружби (особливо в дівчат). У юнаків поряд із зацікавленням до проблематики, згаданої вище, за кількісними параметрами переважає філософська і соціальна. Отже, можна зробити припущення, що одним із чинників мотивації власної літературної творчості є і механізм статевої ідентифікації з головними героями створених учнями творів,

відмінності у моделях соціалізації дівчат і юнаків. Щодо творів фантастичної, пригодницької та героїчної тематики, яка домінувала у творчому доробку підлітків (особливо у хлопчиків), то вона, навпаки, інтенсивно згортається і у творчості юнаків та юнок посідає неістотне місце (2,8% – у юнаків і 1,3% – у юнок).

Літературна творчість старшокласників переживає бурхливий період розвитку: наростання особистісних мотивів, вікова специфіка світовідчуття, потреба у їх вираженні викликає зміни характеру, тематики, якості творів. Насамперед, аналіз продуктів творчої діяльності школярів виявив чітку тенденцію в жанрових пріоритетах старшокласників: до 87 відсотків з тих, хто систематично й успішно займається літературною творчістю, обирають лірику і загалом краще її опановують як літературний рід.

Ліричні жанри допомагають юним авторам у розв'язанні проблем самопізнання, самовираження в умовах інтенсивного збагачення сфери почуттів. Адже "близькість героя і автора в ліриці не менш очевидна, аніж у біографії" [4, 154]. Та сама потреба в діалозі із самим собою, що спонукає в юності шукати інтимного друга, вести щоденник, знаходить своє виявлення у творчості власних недосконалих смислів [Див.: 13]. Недаремно лірика віддавна утвердилася як загальнолюдський, культурно-історичний спосіб пізнання, оцінки внутрішнього світу людини, глибини її душі.

Таким чином, юнацькі вірші як особливий вид рефлексії і "самооб'єктивації", що дозволяє "винести" себе назовні, пов'язаний із сутнісними психологічними потребами віку, усіма проявами самотворення на ґрунті самопізнання. Поширення з віком ліричної стихії та її панування у творчості 10–11-класників обумовлено, з нашої точки зору, не лише порівняно складнішими для опанування юними авторами епічними і драматичними жанрами, а й більшою доступністю лірики і тих можливостей, які об'єктивно притаманні їй як літературному роду.

За допомогою спеціально організованого тематичного анкетування ("Що мене надихає і спонукає на написання власних літературних творів", "За яких умов тема твору є для мене привабливою"), співбесід з дітьми, аналізу учнівських творів-мініатюр ми прагнули з'ясувати, яким вимогам, з погляду учнів, повинна відповідати шкільна тематика літературних творів; зрозуміти, чим вони керуються при виборі теми шкільного твору.

Аналіз отриманої інформації виявив, що найбільшу значущість, цінність стар-

шокласники вбачають у можливості в межах теми шкільного твору мати простір для висловлювання власних думок, і не стільки з точки зору історико-літературного аналізу тексту, скільки з позицій безпосереднього сприйняття. У більшості сильно виражене бажання "розкрити свою душу", проявити самостійність, замислитись у своєму творі не над проблемою художнього твору, а над тим, що хвилює їх, плекається у мрях. Іншими словами, прагнення самовираження є домінуючим у творчих роботах старшокласників. Отже, саме це прагнення (переважно неусвідомлюване) посідає провідне місце у структурі мотивів художньо-словесної діяльності сучасних школярів і зумовлює її сповідальність, інтимність, активне звернення до особистого пережитого у власній, не регламентованій дорослими творчості.

Схильність до самовираження є, як відомо, однією з основних рушійних сил психології і зрілого митця, але в підлітків та юнацтва вона насамперед обумовлена віковими особистісними потребами у самодослідженні, самопізнанні, самоутвердженні, відкритті таємниць людських стосунків. Разом з тим максимум свободи дій у самостійній творчості викликаний мінімумом примусу, можливостями вибору тем, часу для творчих вправ і виникає на ґрунті емоцій, інтересу та натхнення. При цьому в розвитку зростаючої особистості домінуюче значення мають не стільки бажання і можливості отримання високоякісного результату, скільки сам процес експериментування, гри образами, максимально вільної творчої діяльності. Адже творчість – це і потреба, і важлива умова буття особистості, а не унікальна здатність небагатьох вундеркіндів – майбутніх геніїв; одночасно це не означає заперечення її значення для розвитку художньо-творчих здібностей в обдарованих дітей.

У контексті сказаного характерне наслідування, притаманне авторським роботам багатьох учнів, пояснюється їх прагненням до ідентифікації з улюбленим митцем, потребою злиття з яскравим, могутнім, зрілим самовираженням творчого "Я" справжнього майстра слова. Отже, таке явище нормальне, природне і тимчасове.

Самостійна літературна творчість, самостійне художньо-словесне самовираження – синонімічний ряд психолого-педагогічних понять, якими ми визначаємо вільну від вимог навчально-виховного процесу, від очікувань та оцінок найближчого оточення (учителів, батьків, однолітків), ініційовану самою дитиною власну літературну творчість. Ця "первинна", суб'єктивно значуща художньо-

естетична діяльність "для душі", у якій опосередковано виявляється динаміка формування потенційних особистісних цінностей, естетичних і етичних ідеалів, переконань і потреб у процесі вікового становлення особистості, далеко не досконала. Так, більшість різножанрових літературних творів учнів 5–11 класів не має художньо-естетичної цінності і не призначається для широкої демонстрації чи публікації. Основне призначення такої діяльності – не підготовка майбутніх поетів чи письменників. Загалом було б надто сміливо й помилково вважати навіть художньо обдарованого юного автора майстром пера. Як відомо, до вершин мистецької зрілості навіть генії долають часом тривалі і тернисті шляхи.

Отже, ця творчість детермінується передусім внутрішніми мотиваційними диспозиціями, виникає в поєднанні з власним світобаченням, світосприйняттям індивіда й поширюється відповідно до психологічних закономірностей розвитку "Я" конкретної особистості в підлітковому та юнацькому віці. Здійснюється вона на засадах необмеженої свободи авторів у виборі для пізнання світу або самодослідження тем, жанрів, кола читачів, часу для літературно-творчого акту тощо.

У такій порівняно вільній від спонукань та очікувань школи, родини "ідеальній формі авторства" творчі потенції школяра актуалізуються у самому процесі його життя, задовольняють потреби особистісного саморозвитку, полегшують складності самопізнання. Адже з педагогічної точки зору "головне у творчості – це усвідомлення дитиною себе як "нового відкриття", як активного, перетворюючого (в широкому смислі) начала, як будівника світу, що реалізує у процесі цього будівництва свою особистість і свої окремі здібності, знання і вміння, це формування смислової установки на творчість" [10, 84].

Ми ж розглядаємо мотивацію як складну сферу детермінації, мобілізації та регуляції учнівської творчої діяльності, як особистісну якість, що складається з багатьох спонукань, що постійно змінюються і вступають у нові, більш складні відносини між собою впродовж вікового та особистісного розвитку учнів (більш докладно див. [2, 3, 13]). **Потреби** у взаємозв'язку з **емоціями** є одночасно загальною спрямовуючою цих спонукань, енергетичним джерелом, імпульсом активності школяра, що створюють передумови для творчої діяльності. Опредмечення потреби (визначення предмета її задоволення) сприяє перетворенню її в мотив активної спрямованості особистості на предмет – літера-

турну творчість. Як наслідок, виникає складне, опосередковане особистістю, різноманітне співвідношення здібностей і діяльності. Здібності можуть виступати в різних якостях, системах зв'язків і взаємин.

Із сказаного вище зрозуміло, що педагогічний вплив на формування читацьких, літературно-творчих здібностей здійснюватиметься із максимальною ефективністю за умови врахування наступних **змістовних та динамічних характеристик ціннісно-сміслових складових мотивів спонтанної** словесно-художньої творчості учнів 5–11 класів. До перших належать:

- характер організовуючої спрямованості ціннісно-пізнавальної, комунікативної установки (самопізнання і пізнання ціннісної сутності людських взаємин, світу та себе в ньому, самоутвердження, самореалізація, самоактуалізація, вільне самовираження; наслідування творчого почерку улюбленого поета, письменника; честолюбство);

- особистісна потреба у творчій діяльності та усвідомлення її значення для даного учня, прагнення до розв'язання морально-етичних проблем засобами художньо-образного мислення, намагання в художніх образах об'єктивувати пережите: сенсоутворювальний мотив на ґрунті досвіду власних життєвих та читацьких переживань і вражень;

- місце мотиву самостійної словесної творчості (провідне чи підпорядковане) у структурі мотивів даної дитини;

- ступінь самоусвідомлення мотивів самостійної літературно-творчої діяльності.

До **динамічних** характеристик мотивів самостійної художньо-словесної діяльності належать: естетична активність, надситуативність, стійкість, постійність, ступінь задоволеності (незадоволеності), швидкість виникнення, емоційне забарвлення (домінуючий емоційний фон), вираженість, ініціативність, самостійність, функціональна фіксованість (позначається на стилі творчої діяльності).

Серед окреслених змістовних характеристик у контексті нашої проблеми найбільшу цінність становлять наступні: **прагнення самовираження, самопізнання та пізнання інших, самоутвердження, самоактуалізація.**

Невизначеність, непостійність елементів у структурі мотиваційного компонента літературних здібностей юного автора певною мірою обумовлюють і характер реалізації творчих задумів. За таких умов запропонованою нами структурою мотиваційного компонента не можна користуватися механічно, раз і

назавжди визначивши провідний мотив у літературно-творчій діяльності конкретного учня. Адже його здебільшого спонукає до цієї діяльності не один постійно діючий мотив, а декілька, один з яких виступає в ролі провідного, визначального, але в сукупності з іншими.

Крім цього, важливо розрізняти загальні **мотиви** літературно-творчої діяльності і **безпосередні, ситуаційні**, що спонукали до створення конкретного твору: вони можуть і не збігатися. Загалом констатуємо, що мотиви спонтанного літературно-творчого самовираження в юності більш складні та диференційовані, аніж у підлітковому віці.

Отже, урахування в умовах сучасної освіти особливостей мотивації, очікувань і потреб, які дитина прагне втілити у власних недосконалих "пробах пера", безумовно допоможе здолати прірву суперечностей між бажаннями і запитами внутрішнього "Я" зростаючої особистості, можливостями їх утілення, з одного боку, та установками вчителя, програмовими вимогами – з іншого. За таких умов точкою відліку для вчителя у навчально-виховному процесі стає сам учень і його рух у часі та просторі відносно себе самого. Адже виявлення способів навчальної роботи, бажаних для самого учня, є важливим засобом розширення його індивідуальних художньо-творчих і читацьких можливостей. Розуміння ролі природного підґрунтя, етнічних акцентів літературної еволюції, спонукальних мотивів спонтанного художньо-словесного самовираження школярів і служить запорукою ефективності особистісно-орієнтованої освіти.

Хочеться вірити, що в сучасній школі методика викладання літератури і психологія мистецтва вступають у новий етап співпраці. Найближчим часом навчальною практикою буде реалізований увесь той потенціал творчого начала, художнього розвитку, яким, як ми прагнули показати, володіють діти. Адже навчання, наповнене для учня особистісним смислом, цінностями, зафіксованими в досвіді його творчої діяльності, – це і є суб'єктно значуще осягнення ідеалів мистецтва взагалі і мистецтва слова зокрема.

З нашої точки зору, тільки за таких умов відбувається не просто інтеріоризація дитиною визначених учителем, програмою педагогічних та методичних впливів, а "зустріч" окресленого і суб'єктивного досвіду, збагачення, ошляхетнення, перетворення останнього, що й утворює вектор індивідуального розвитку. Іншими словами, це така організація навчання, коли вчитель ураховує суб'

ектний досвід учня, удосконалює його, а не відкидає як неістотний непотріб.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Юрченко З.* Ігрові методики розвитку художньо-словесних здібностей у учнів 5–11 класів / З. Юрченко // Практична психологія і соціальна робота. – 2000. – № 2. – С. 9–12.

2. *Юрченко З. В.* Літературні здібності учнів: психологічні резерви розвитку / З. Юрченко // Методичні рекомендації. – Івано-Франківськ : ІФОП-ПО, 2003. – 56 с.

3. *Юрченко З.* "Від маленького письменника – до великого читача". Дитяча творчість і розвиток літературних здібностей / З. Юрченко // Зарубіжна література в навчальних закладах. – 2003. – № 3. – С. 3–6.

4. *Бахтин М. М.* Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках / М. Бахтин // Бахтин М. М. – М. : Искусство, 1986. – 445 с.

5. *Брушлинский А. В.* Мышление и прогнозирование (логико-психологический анализ) / Брушлинский А. В. – М. : Институт практической психологии; Воронеж : НПО "Модэк", 1996. – 392 с.

6. *Выготский Л. С.* Воображение и творчество в детском возрасте / Выготский Л. С. / Психологический очерк : Кн. для учителя. – 3-е изд. – М. : Просвещение, 1991. – 93 с.

7. *Выготский Л. С.* Психология искусства / Выготский Л. С. – М. : Педагогика, 1987. – 344 с.

8. *Пономарев Я. А.* Психология творчества и педагогика / Я. А. Пономарев – М. : Педагогика, 1976. – 280 с.

9. Психология творчества: общая, дифференциальная, прикладная / [под ред. Я. А. Пономарева]. – М. : Наука, 1990. – 224 с.

10. *Леонтьев А. А.* "Научите человека фантазии..." (творчество и развивающее образование) / А. А. Леонтьев // Вопросы психологии. – 1998. – № 5. – С. 82–85.

11. *Фромм Э.* Человек для себя / Э. Фромм. – Мн. : Коллегиум, 1992. – 253 с.

12. *Яковлева Е. Л.* Развитие творческого потенциала личности школьника / Е. Л. Яковлева // Вопросы психологии. – 1996. – № 3. – С. 28–34.

13. *Юрченко З. В.* Внутренний диалог в контексте подросткового и юношеского литературного творчества: материалы конф. / Психологический институт РАО. – М. : Академия имиджелогии, 2006. – С. 494–497.

Стаття надійшла 3.10.2013 р.